

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТИИК НУУЗ

ACTA NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN

2023
1/11/1

Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi

Bosh muharrir:

I.U.MADJIDOV – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Y.S.ERGASHOV – f-m.f.d., professor.

R.X. SHIRINOVA – fil.f.d., professor

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Ashirov A.A. – t.f.d., prof.

Balliyeva R. – t.f.d., prof.

Malikov A.M. – t.f.d., prof.

Yusupova D.Y. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Mo'minov A.G. – s.f.d., prof.

Nishonova O.J. – f.f.d., prof.

Abdullayeva N.B. – f.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Tuychiyev B.T. – f.f.d., prof.

Utamuradov A. – f.f.n., prof.

Muxammedova D.G. – psix.f.d., prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Mengliyev B.R. – fil.f.d., prof.

Sa'dullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., PhD.

Mas'ul kotib: Z.A.PARDAYEV

TOSHKENT – 2023

MUNDARIJA

Tarix

Abdullaev B. Zardusht 29-qo'shig'i xususida ba'zi mulohazalar	5
Allaberganov Sh., Jumanazarovna F. Ikkinchi jahon urushi yillarida Xorazmda aloqa tizimida faoliyat yuritgan xodimlar	8
Burxonov I. Tarixchi olim A.O'rinboyev ilmiy merosida katalog masalasi tarixidan	11
Jumaeva Sh., Qobilov E. Toshkent vohasi ziyoratgohlari to'g'risidagi yozma manbalar	14
Zaripboyeva U. Xonqa tumanidagi muqaddas qadamjolar	17
Ismatova Z. Buxoro vohasi toponimlarining manba va adabiyotlarda yoritilishi	20
Karimova M. Ayollar ishtirokida o'tkaziluvchi bir marosim xususida (Farg'ona vodiysi misolida)	23
Qobilov E., Ashurova U. Uzoq Sharqdan O'zbekiston SSR ga deportatsiya qilingan koreyslarning tarixshunosligi	26
Muxiddinova M. Mang'itlar davrida oliy ta'lim maskanlari va ularning ijtimoiy-ma'naviy hayotidagi o'rni	29
Namazova U. From the history of Samarkand institute of veterinary medicine, animal husbandry and biotechnologies: history of the first half of the XX century	34
Normurodov D. Toshkent vohasining Turk xoqonligi davri "Tosh haykal – balbal"lari xususida	37
Olimov I. O'zbekistonning atrof-muhitni muhofaza qilish borasida xalqaro hamkorliklarining ahamiyati	41
Omonov D. Xo'ja Rushnoi arxeologik yodgorligidan topilgan bosma naqshli sopol buyumlar	45
Ro'ziboyev T., Baxriddinov N. Kochaksoy yangi qoyatosh rasmlari dastabki tadqiqotlari xususida	49
To'raxo'jaev S. Turkistondan harbiy asirlar reevakuatsiyasi	52
Xolliyev A. Rossiyada xorijiy sarmoyalar ishtirokidagi aksiyadorlik kompaniyalar faoliyatining qonunchilik asoslari (XIX – XX asr boshlari)	56
Xushboqov P. Sherobod sho'rolar davrida	59
Egamov N. Kutubxonachilikni rivojlantirish va kitobxonlikni oshirish masalasi tadqiqotchilar nigohida	62
Ernazarov T. Economic and political order of the Russian empire in Turkestan: analysis of the creation and activities of the customs service	65
Yusupova G. O'zbekiston ijtimoiy – iqtisodiy hayotida Farg'ona iqtisodiy rayonining o'rni (XX asrning 50-80 yillari) ..68	
Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik	
Abdullayev A. Abu Rayhon Beruniyning aniq fanlar, tabiiy va ijtimoiy fanlarga oid ilmiy qarashlarining g'arb sivilizatsion jarayonlariga metodologik ta'siri	71
Abdullayev S. Yangi O'zbekistonda ta'lim va bandlik: bandlikni oshirishning ijtimoiy mexanizmlari	74
Abdullayev X. O'zbekiston- Qirg'iziston munosabatlari	77
Abdunazarova Z. Theoretical background of teaching and enhancing productive speech in specialized language universities	80
Abdurasulova Sh. Kredit-modul tizimida bo'lg'usi o'qituvchilarda muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyasi	83
Abdusamatov X. Oilalarga psixologik xizmat ko'rsatishning o'ziga xos xususiyatlari	86
Avliyaqulov T., Bo'rieva D. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini tarbiyalashda maktab va oila o'rtasidagi o'zaro munosabatlar	89
Alimov M. Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishda mediata'limdan foydalanishning afzalliklari (Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalarini o'qitish fani misolida)	92
Amonov M. Ekoturizm tizimida ijtimoiy tarmoqlarning o'ziga xos falsafiy xususiyatlarini takomillashtirish zaruriyati ..95	
Arzibayev Q. Sport faoliyati motivlarining dinamik namoyon bo'lishi	98
Achilova M. Pedagoglarda empatiya hissini rivojlantirishga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar	101
Berdiyev F. Ijtimoiy tartib o'lchovlarining mazmun-mohiyati	104
Boboqulova X. Milliy o'zlikni anglashdan milliy tiklanish sari ijtimoiy yuksalish	106
Botirova D. Pedagoglarda kasbiy so'nish muammosining ijtimoiy-psixologik tatqiqi va asoslari	109
Buronova G. Mathematical and statistical analysis of the use of virtual pedagogical tools in teaching robotics	112
Gaybiyeva M. O'zbekiston rivojlanishining yangi bosqichida professional ta'lim tizimi uchun pedagoglar tayyorlashdagi muammo va yechimlar	115
G'ofirov M. Muhandislik yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan talabalarining umumkasbiy tayyorgarligi talablari	118
Давронова Ф. Значение имитационной моделей в преподавании химии	120
Dadajonova F. Saylov tarixida qonun va ahloq munosabatlari	123
Jabborov I. Hozirgi zamon oilalarida er-xotin munosabatlariga xos inqiroz shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	126
Jumayev X. Shaxs xotirasini rivojlantirishning nazariy jihatlarini	129
Jumaeva G. Qadriyatlar transformatsiyasi sharoitida keksalarning ijtimoiy moslashuv muammolari	131
Jo'raboyeva M. Conceptual foundations for the formation of economic education in cadets on an integrative approach	133
Zakirova F. IIV xodimlari va kursantlari tibbiy kompetentligining o'ziga xos xususiyatlari	136
Ibodov M. Shaxsda ma'naviy sifatlarning tarkib topishida Imom Termiziy hadislarining ahamiyati	139
Ibodullayeva I. Zamonaviy maktab o'qituvchisi va o'quvchilari munosabatlarining psixologik xususiyatlari shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar	142
Irgashov G. Talabalar faolligini oshirishda interfaol ta'lim usullarining ahamiyati	145
Isomiddinov E. O'zbekistonda mahalliy davlat hokimiyati organlarini isloh qilishning konseptual asoslari	148
Ishankulova G. Sharq mutafakkirlari asarlarida gender munosabatlarining ijtimoiy psixologik omillari	151
Kadirova X. O'zbek tilini o'qitishda o'yin texnologiyasining o'ziga xos yondashuvlari	154
Kariyeva D. Methods of teaching economical terms	157
Karimova K. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini nostandart masalalar yechishga o'rgatish	160
Karimova M. Biologiya fanidan talabalarni metodik tayyorgarligini amalga oshirishning nazariy asoslari	163

Shoira JUMAEVA,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "O'zbekiston tarixi" kafedrasi mudiri, t.f.f.d.(PhD)

E-mail: shairajumayeva@mail.ru,

Eshbolta QOBILOV,

Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti professori, t.f.d

TerDu dotsenti, t.f.n J. Mirzayev taqrizi asosida

WRITTEN SOURCES ABOUT THE SHRINES OF THE TASHKENT OASIS

Annatation

Since ancient times, the Tashkent oasis has attracted the attention of many tourists, ambassadors, merchants and historians. The article talks about the sacred places and shrines of the Tashkent oasis, their unique rituals and traditions, which are covered in similar sources.

Key words: Written sources, shrine, ritual, religious view, holy place, tradition, Tashkent oasis.

ПИСЬМЕННЫЕ ИСТОЧНИКИ О СВЯТЫНЯХ ТАШКЕНТСКОГО ОАЗИСА

Аннотация

Ташкентский оазис издревле привлекал внимание многих туристов, послов, купцов и историков. В статье рассказывается о священных местах и святынях Ташкентского оазиса, их уникальных ритуалах и традициях, которые освещены в подобных источниках.

Ключевые слова: Письменные источники, святыня, обряд, религиозный взгляд, святое место, традиция, Ташкентский оазис.

TOSHKENT VOHASI ZIYORATGOHLARI TO'G'RISIDAGI YOZMA MANBALAR

Annotatsiya

Toshkent vohasi qadimdan ko'plab sayyoh, elchilar, savdogarlar va tarixchilar e'tiborini o'ziga jalb etib kelgan. Maqolada aynan mana shunday manbalarda yoritilgan Toshkent vohasi muqaddas qadamjo va ziyoratgohlari, o'ziga xos marosim va urf-odatlari to'g'risida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Yozma manbalar, ziyoratgoh, marosim, diniy qarash, muqaddas qadamjo, an'ana, Toshkent vohasi.

Kirish. Globalizatsion jarayonlar shiddat bilan kechayotgan bugungi kunda ziyoratgohlar va ziyorat bilan bog'liq marosimlar turli xalqlar diniy madaniyatini o'rganish, dinlararo hamda millatlararo tolerantlik tuyg'ularini targ'ib etishda muhim vosita vazifasini bajarmoqda. Shu sababli ham zamonaviy globallashtirish dunyoda ziyorat qadimiy diniy an'ana sifatida barqaror rivojlaniyotgan madaniy hodisaga aylandi. Bu esa o'z navbatida, ziyorat va ziyorat bilan bog'liq marosimlarni xalq madaniyatining o'ziga xos fenomeni sifatida o'rganish hamda targ'ib etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Respublikamizda o'zining geografik joylashuvi, xo'jaligi va iqtisodiyotiga ko'ra yetakchi mintaqalaridan biri hisoblangan Toshkent viloyatida 200ga yaqin tarixiy, tabiiy hamda diniy qadamjo va ziyoratgohlar joylashgan bo'lib, ushbu maskanlar tarixi, o'ziga xosligi hamda ular bilan bog'liq tarzda o'tkazilgan turli marosimlar etnologik jihatdan to'liq tadqiq etilmagan. Shu jihatdan, mazkur mavzuni elshunoslik yo'nalishida tadqiq qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Toshkent vohasi qadamjo va ziyoratgohlari mavzusiga doir tadqiqotlar va adabiyotlar tarixshunosligi beshta guruhga bo'lib, tahlil qilingan:

Birinchi guruhga Toshkent viloyati ziyoratgohlari to'g'risidagi yozma manbalar kiradi. Aynan mazkur guruhga mansub manbalarning farqli tomoni shundaki, ularning asosiy qismida Toshkent viloyati ziyoratgohlari to'g'risida dastlabki ma'lumotlar qayd qilinganligi bilan ajralib turadi.

Ikkinchi guruh adabiyotlari asosan, XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi istilosi davrida yozilgan asarlardan iborat bo'lib, ziyoratgohlarning

bunyod etilish tarixi, ular bilan bog'liq afsona va rivoyatlar bilan bir qatorda mahalliy aholining ziyoratga oil marosimlari, avliyolarga bo'lgan hurmati, e'tiqodi hamda Zangiota ziyoratgohida o'tkazilgan xalq sayli tasvirlangan. Mazkur guruhga mansub asarlar jumlasiga A. Xoroshxin, P. Maev, N. Malliskiy va B. Luninlarning tadqiqotlarini kiritish mumkin. Yuqoridagi mualliflar ziyoratgohlar tarixi va marosimlarini etnografik dalillar asosida o'rganib, o'z xulosalarini bayon qilgan.

Uchinchi guruh adabiyotlari sovet davri tarixshunosligiga oid bo'lib, mazkur davrda mafkuraviy tazyiqlar ta'sirida yozilgan ateistik mazmundagi adabiyotlar bilan birga ko'plab ekspeditsiyalar tashkil etilib, mavzuga doir bir qancha ilmiy nashrlar chop qilingan. Jumladan, o'zbek xalqi kundalik turmush tarzida ziyorat va ziyorat marosimlari hamda avliyo kulti bilan bog'liq qarashlar S. P. Tolstov, G. P. Snesev, Yu. V. Knozovov, V. N. Basilov, O. A. Suxareva va I. M. Jabborov kabi olimlar tomonidan o'rganilgan.

To'rtinchi guruh adabiyotlari asosan, mustaqillik yillarida yaratilgan bo'lib, mazkur davrda ziyoratgohlar va ziyorat marosimlarini tarix, arxeologiya, etnologiya, epigrafika, folklorshunoslik, psixologiya hamda turizm nuqtai-nazaridan o'rganish borasida salmoqli tadqiqotlar amalga oshirilib, yangi nazariy-metodologik yondashuvlarga ega ilmiy nashrlar yaratildi. Jumladan, I. Jabborov, H. Karomatov, B. Ahmedov, O. Bo'riev, S. Buxoriy, A. Ashirov, I. Suvonqul, T. Qilichev, A. Malikov, M. Sattor, O. So'fiev, N. Abdulahatov, Z. Abidova hamda F. Akchaev kabi olimlar tomonidan yaratilgan asarlarda ziyorat marosimlari milliy qadriyat sifatida yoritib berilgan.

Beshinchi guruh adabiyotlarda xorijiy tadqiqotlar aks etgan bo'lib, ularda bugungi kunga qadar Toshkent viloyati ziyoratgohlari xorijiy tadqiqot ob'ekti sifatida o'rganilmaganligini alohida qayd etish joiz. Mazkur mavzu Markaziy Osiyo va O'zbekiston miqyosida olib borilgan ilmiy izlanishlarda qiyosiy tahlil sifatida yoritib berilgan. Jumladan, S. N. Abashin, O. V. Gorshunova, V. L. Ogudin, T. Yu. Paul (Germaniya), J. A. Gross, T. Zarkon, H. Fathi va Yayoi Kavaxara kabi xorijiy tadqiqotchilar tomonidan tasavvuf ta'limotlari bilan bog'liq ziyoratgohlar, ziyoratgohlar epigrafikasi, ziyorat bilan bog'liq urf-odat-marosimlar, zikr, muqaddas qadamjo hamda ziyoratgohlarga tegishli vaqf hujjatlarini kabi yo'nalishlarda ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mavzuni tadqiq etish jarayonida qiyoslash, tizimli tahlil, tavsifiylik, tarixiylik, tarixiy-qiyosiy tahlil usullari qo'llanilgan.

Shuningdek, Toshkent viloyatida joylashgan ziyoratgohlarda 2019-2023 yillar davomida olib borilgan dala tadqiqotlari materiallaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Buyuk Ipak yo'lining eng muhim markazlaridan bo'lgan Choch va Iloq hududi VII–VIII asrlarda ko'plab shahar hamda qishloqlarga ega bo'lgan, iqtisodiy jihatdan rivojlangan, qishloq xo'jaligi va hunarmandchilik, shuningdek, tovar-pul munosabatlari yuksak darajada taraqqiy etgan mintaqasi sifatida tarixiy manbalardan o'rin olgan. Jumladan, musulmon malakatlarini kezib chiqqan arab, fors olim va geograf Al-Istaxriy, Ibn Havqal va Al-Muqaddasiy tomonidan Shosh tarixiy viloyati quyidagicha ta'riflangan: "Xuroson va Movarounnahrda jome masjidlari, obod qishloqlari ko'pligi, zaminlari kengligi va imoratlar ko'pligi-aholisining kuch-quvvati va jasurligi borasida bu kabi boshqa bir mamlakat uchramaydi..." [1]. Shuningdek, Toshkentning qadim va buyuk tarixi to'g'risida qadimgi va o'rta asrlarga oid yuzlab qo'rg'onlar, shaharchalar va tarixiy me'morchilik obidalarini ma'lumot beradi.

Toshkent shahri va uning atrofidagi mozorlar hamda ziyoratgohlar, ziyorat marosimlari to'g'risidagi qisqacha ma'lumotlar Mavlono Muhammad Qozining "Silsilat ul-orifiy", Faxriddin Ali as-Safiyning "Rashahot-u ayn-ul hayot" (1503), Muhammad Olim Siddiqiyning "Lamahot min nafahot ul-quds" (1624), Tohir Eshonning "Tazkirat Tohir eshon" (XVIII asming 30-yillari), Xoja Abdurahim Hisoriyning "Tuhfat ul-ansob Alaviya" (1737), Muhammad Sharif ibn Muhammad Husayn Buxoriyning "Hujjat ul-zokirin" (1697), Avaz Muhammad Attor Ho'qandiyning "Tarixi jahonnamoyi" (1874) asarlarida ham qisman yoritib berilgan.

Muhammad Olim Siddiqiyning Yassaviya tariqati shayxlari hayoti to'g'risida ma'lumot beruvchi "Lamahot" asarida Xuziyonda Ismoil ota qabri, Toshkentdan 2 farsax (12–16 km.) uzoqlikda, O'rtasaroy qishlog'ida Sadr ota qabri, 4 farsax (24–32 km.) masofada joylashgan Ko'hak qishlog'ida Badr ota qabri mavjudligi qayd qilingan. "Hujjat ul-zokirin" asarining muallifi Muhammad Sharif ibn Muhammad Husayn Buxoriy esa Sadr ota qabrini Toshkentdan 2 farsax (12–14 km.)da joylashgan Avsar hududida, deb ko'rsatgan [2]. Shuni ta'kidlash kerakki, mazkur yozma manbalarda asosan, Toshkent vohasining siyosiy-iqtisodiy hayoti va shahar-qo'rg'onlari to'g'risida ma'lumotlar berilgan bo'lib, tadqiqot mavzusiga doir materiallar asosan, qisqacha xarakterga ega hamda ziyoratgohlarning joylashgan o'rniga oid ta'riflar bilan cheklangan.

Toshkent viloyati ziyoratgohlari to'g'risida ma'lumot beruvchi yana bir muhim yozma manbalardan biri Muhammad Solihxo'ja Toshkandiyning qalamiga mansub "Tarixi jadidai Toshkand" asari hisoblanadi. Toshkent shahri va viloyatining XIX asrga oid tarixi hamda geografiyasi to'g'risida ma'lumot beruvchi mazkur asarda ziyoratgohlar to'g'risidagi faktlar

Toshkent dahalari kesimida berilgan bo'lib, muayyan tartibda hamda to'liq keltirilgan. Muallifning yozishicha, Toshkentning to'rt dahasi nomlari shu yerda dafn qilingan avliyolar – Qaffol Shoshiy, Shayx Zayniddin, Shayx Hovandi Tohur va Zangiota nomlari bilan atalgan. Shuningdek, mazkur asarda Kaffol Shoshiy, Shayx Muhammad parranda, Xoja Dovud, Shayx Hovandi Tohur, Boboi Obrez, Hazrat Ukkosha, Xoja Yakka, Zangi Ota, Shayx Zayniddin, Xoja Chirog'bardor, Said Rabotakxoja va Xoja Alambardor kabi bir qator shaxslarga tegishli mozorlarning shaharda joylashgan o'rnini, ularga tutash binolar va o'rtasidagi masofa hamda o'sha davrdagi holati to'g'risida ma'lumotlar olish mumkin. Muallif tomonidan olib borilgan kuzatishlar asosida Toshkent viloyatining tog'liq qishloqlarida joylashgan quyidagi ziyoratgohlar to'g'risida ma'lumotlar berilgan: Puli Barbar ko'prigi yaqinidagi Bobo Sardorota yoki turkiy aholi tilidagi Bobo Chirtarota qadamjosi (Hazrati Ikrama nomlari bilan bog'liq), Bog'iston qishlog'ida shayx Umar Bog'istoniy, Farkent qishlog'ida Bobo Mochin, Jeta va Mo'g'ul tog'ida Idris payg'ambar, Zartaloq tog'ida Muhammad parranda qadamjolari (Shayx Umar Bog'istoniy o'g'li) yoki Xoja Murodbaxsh, Zangiota va Arslonbob ziyoratgohlari.

Ushbu asarda Toshkent vohasida ma'lum va mashhur bo'lgan Zangiota ziyoratgohining Beshyog'och dahasida joylashganligi hamda Amir Temur tomonidan bunyod qilinganligi qayd qilingan. Ammo, ushbu ziyoratgohning qachon bunyod qilinganligi to'g'risida aniq bir ma'lumot berilmagan.

"Tarixi jadida-i Toshkand" asarida keltirilgan mozorlar va ziyoratgohlar VIII–XIX asrlarga mansub bo'lib, Toshkent va uning atrofidagi quyidagi ziyoratgohlar to'g'risidagi ma'lumotlar turli adabiyotlarda qayd qilingan: Qoraxo'ja ota (XI asr), Cho'pon ota (XV asr), Oqil ota (XVII asming yarmi), Oq ota, Qo'yliq ota, Ilonli ota, Qabz ota, Mohu ota, Zangi ota, Qizil mozor va boshqa ko'plab mozorlar shular jumlasidandir [3].

Toshkent vohasidagi ziyoratgoh va mozorlar to'g'risidagi ma'lumotlar Faxriddin Ali as-Safiyning "Rashahot-u ayn-ul hayot", Mavlono Muhammad Qozining "Silsilat ul-orifiy" kabi asarlarida ham keltirilgan [4].

Toshkent vohasi ziyoratgohlari tarixini o'rganishda yurtimizda bo'lgan xorijiy sayyohlarning asarlari ham muxim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, XIX asrning ikkinchi yarmida Turkiston bo'yab sayohat qilgan amerikalik diplomat Yujin Skaylarning "Turkiston: Rossiya Turkistoni, Qo'qon, Buxoro va G'uljaga sayohat qaydlari" asarida Toshkent tarixi, shaharning Rossiya imperiyasi istilosidan so'ng ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, aholining turmush tarzi, musulmonlar hayoti, ta'lim tizimi, bozorlari va savdo munosabatlari bilan bir qatorda Zangiota ziyoratgohida yilda bir marta o'tkazilgan xalq sayli tasvirlangan. Muallif Zangi otani Toshkent va uning atrofidagi butun mamlakatning muqaddas voliysi bo'lib, 1097 yilda vafot etganligini qayd etgan. Shuningdek, Yu. Skaylarning e'tiborini Zangiota maqbarasining xaroba holati, ziyoratgohdagi uyum bo'lib yotgan qo'chqor shoxlari hamda ziyoratgohlar tomonidan qurib qolgan tut daraxtiga niyat bilan bog'lanayotgan latta parchalari tortadi. Muallif ushbu holatni daraxtga sig'inish urf-odatining saqlanib qolganligi bilan izohlagan. Muallif rus zobitlarining vaqtini chog' qilish maqsadida uezning rus hokimi ayollar raqsini tashkil qilgani diniy bayramni tahqirlash sifatida musulmonlarning nafratiga sabab bo'lganligi, bu holat mahalliy aholining tuyg'ularini poymol etadigan holat bo'lib, rus rasmiylari buni anglab yetmaganini bayon etib o'tgan [5].

Jumladan, Rossiya imperiyasi tomonidan O'rta Osiyo hududlarining bosib olinishida ishtirok etgan A. P. Xoroshxin qirg'iz va qalmaq tillarini yaxshi bilganligi sababli istilochilik harakatlari davomida mintaqasi xalqlari tarixi, turmush tarzi hamda etnografiyasiga oid ma'lumotlarni 10 yil davomida

yig'ib borgan. Muallif o'z esdaliklarida ziyoratgohlar, mahalliy avliyolar va xalq sayllari kabi masalalariga oid ma'lumotlarni ham keltirgan. Jumladan, u o'z asarida Toshkent viloyatidagi Zangiota ziyoratgohida o'tkaziladigan xalq sayli haqida qisqacha, lekin qimmatli ma'lumotlarni qayd etgan [6].

P. Maevning Toshkent tarixiga oid tadqiqotlariga bag'ishlangan "Aziatskiy Tashkent" asarida Zangiota ziyoratgohi haqida hikoya qilingan. Muallif o'z kuzatishlari va mahalliy aholi tomonidan berilgan ma'lumotlar asosida ushbu ziyoratgohning bunyod etilish tarixiga oid Amir Temur bilan bog'liq rivoyatlar, ziyoratgohning me'moriy tuzilishi, maqbaralarning holati, mahalliy aholining ziyorat bilan bog'liq urf-odatlarida hamda har yili kuz oylarida ziyoratgohda o'tkaziladigan xalq sayli to'g'risida ma'lumotlar bergan. P. Maev Zangiota ziyoratgohidagi sayllarni rus xalqining "qabriston bayrami" bilan qiyoslagan. Shu bilan birga, ushbu sayl yilda bir marotaba o'tkazilib, "Arsol" (Yangi yil) deb nomlanganligini qayd etgan [7].

Ma'lumki, XIX asrning so'nggi choragida O'rta Osiyo xalqlarining madaniy hayotida muhim rol o'ynagan "Turkestanские ведомости" gazetasi 1870 yil 28 apreldan boshlab nashr qilingan bo'lib, uning sahifalarida nafaqat rasmiy, shu bilan birga, o'lkani tarixi, etnologiyasi va statistikasi bo'yicha qiziqarli maqolalar chop qilingan. Jumladan, mahalliy aholining diniy qarashlari, ziyoratgohlar va ziyorat marosimlari to'g'risida ham muhim ma'lumotlar aks etgan maqolalar muntazam nashr etib borilgan. Ushbu gazetaning 1875 yil 26 avgust sonida Anbar ona, 1878 yildagi 34- sonida Zangiota ziyoratgohi, 1887 yil 48- sonida Toshkent viloyatidagi Xo'jakent qishlog'i hamda Hazrati Ali va uning Duldul oti izlari bilan bog'liq qadamjo to'g'risida, 1904 yil 37 sonida Anbar onaning qizi bilan bog'liq "Qiz Avliyo" ziyoratgohi haqida maqolalar chop qilingan [8].

1897 yilda S. Lidskiy "Turkestanские ведомости" gazetasida Toshkent viloyatidagi Xo'jakentning diqqatga sazovor joylari to'g'risidagi yo'l esdaliklarini nashr qilgan edi. Muallif Xo'jakentdagi Hazrat Ali bilan bog'liq qadamjo to'g'risida batafsil hikoya qilish bilan birga, bugungi kunda unutilib ketgan rivoyatni ham keltirgan: qishloq atrofida xalifa Ali tashrif buyurgan joy bo'lib, mahalliy aholi tomonidan qadamjo sifatida ulug'lanadi. Bu yerda Xalifa Ali choponini qo'ygan qoya, uning mashhur Duldul otining tuyuq izlari, qoyatoshlardagi Zilfiqor qilichi qoldiqlari va alohida yotgan ulkan toshni ko'rish mumkin. Xalq orasida tarqalgan rivoyatga ko'ra, mazkur yakka holda yotgan toshni Hazrat Ali qo'lida ko'tarib o'ynagan ekan. Shu payt yonidan go'zal qiz o'tib ketadi. Yo'lovchi qizning go'zalligini ko'rgan Hazrat Ali qo'lidagi ulkan toshni shu yerda tushirib yuborgan. Yakka holda yotgan ulkan tosh tarixi mahalliy aholi tomonidan mana shunday izohlanadi.

"Turkestanский сборник" to'plamida ham Markaziyo Osiyo hududida joylashgan qadamjo va ziyoratgohlar to'g'risida bir nechta maqolalar chop qilingan. Ushbu to'plamdan o'rin olgan "Ostatki yazycheskix obyichaev sredi tuzemsov", "Sbornik po materialov po musulmanstvu" kabi maqolalarda qadamjo va ziyoratgohlar hamda ziyorat marosimlari to'g'risida ma'lumotlar berilgan [9]. Jumladan, "Bazem" v' Zange-ate" deb nomlangan maqola asosan, yilda bir marta, uch kun mobaynida Zangiota ziyoratgohida o'tkazilgan sayl to'g'risida bo'lsa-da, ushbu ziyoratgohning 1874 yildagi holati va me'moriy qiyofasi tasvirlanib, mahalliy aholining mazkur avliyo ruhiga bo'lgan hurmati va ziyoratgohda bajariladigan marosimlar haqida ma'lumotlar berilgan [10].

Xulosa va takliflar. Yuqorida nomlari qayd qilingan tarixiy manbalarda Toshkent vohasining muqaddas qadamjolari va ziyoratgohlari, ziyorat marosimlariga oid qimmatli tarixiy hamda etnografik ma'lumotlar mavjud ekanligi, qolaversa, o'zbek milliy madaniyatida ziyoratning tutgan o'rini anglashda tarixiy asos vazifasini o'tashi bilan ham qadrlidir. Umuman olganda, ushbu davrda amalga oshirilgan tadqiqotlar, garchi malakali mutaxassislar tomonidan bajarilmagan bo'lsa-da, tadqiqot mavzusi doirasida ilk e'lon qilingan ilmiy ishlar ekanligi va shaxsiy kuzatuvlari asosida yozilganligi bilan ahamiyatlidir. Jumladan, "Turkestanские ведомости" gazetasida chop qilingan materiallar asosida ziyoratgohlar tarixi bilan bog'liq bo'lgan, ammo bugungi kunga kelib unutilib ketgan afsona va rivoyatlar, xalq sayllari hamda ziyorat marosimlarini o'rganish mumkin.

Ziyoratgohlar mavzusi barcha davrlar uchun dolzarb mavzu bo'lganligi bois, ko'plab manbalarni va ma'lumotlarni keltirish mumkin. Masalan, sovet davriga oid ilmiy adabiyotlarda asosan, muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar tarixiy obida sifatida o'rganilib, me'moriy yechimiga asosiy e'tibor qaratilgan. Ateistik ruhdagi adabiyotlar siyosiy tuzumning qattiq bosimi bilan yozilgan bo'lib, xalqimizning milliy qadriyatlari, urf-odat va an'analari eskilik sarqitlari sifatida baholanganligi aniqlandi. O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligidan so'ng xalqimizning milliy qadriyati sifatida ziyorat va ziyorat marosimlari qaytarib berildi. Ziyoratgohlar va qadamjolar qayta tiklanib, mazkur sohada ilmiy tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

Olib borilgan adabiyotlar tahlilidan kelib chiqib, shuni qayd etish mumkinki, asosan, ziyoratgohlar arxitekturasida hamda folklorshunosligiga bag'ishlangan adabiyotlar salmoqli bo'lib, epigrafik, etnografik va etnopsixologik jihatlarini yoritish bo'yicha kompleks tadqiqotlar bajarilmagan. Bu esa o'z navbatida tadqiqot mavzusining dolzarbligidan dalolat beradi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston obidalaridagi bitiklar. Toshkent shahri. – Toshkent: Uzbekiston today, 016. – B. 9.
2. Sultonov O'. A. Muhammad Solihxo'ja va uning "Tarixi jadidayi Toshkand" asari (XIX asr). – Toshkent: O'zbekiston, 2007. – B. 94.
3. Bulatova V., Mankovskaya L. Pamyatniki zodchestva Tashkenta XIV–XIX vv. – S. 124; Toshkent. Ensiklopediya.... – B. 67, 129, 228, 385.
4. Ali as-Safiy. Rashahot-u ayn-ul hayot. / Tarjimon Domullo Xudoybergan ibn Bekmuhammad. – Toshkent: Ibn Sino nashriyoti, 2004. To'ldirilgan 2-nashr. – B. 291; Mavlono Muhammad Qozi. Silsilat ul-orifiyn. O'zR FashI qo'lyozmasi. – №11413. – 43b-44a varaqlar
5. Скайлер Ю. Туркистон: Россия Туркистони, Кўкон, Бухоро ва Ғулжага саёҳат қайدلари. / З. А. Саидбобоев таржимаси. – Тошкент: O'zbekiston, 2019. –105 б.
6. Хорошхин А. П. Сборник статей касающихся Туркестанского края. – СПб., 1876. – С. 191.
7. Маев Н. А. Азиатский Ташкент / Материалы для статистики Туркестанского края. – Вып. IV. – СПб., – С. 263–266.
8. Туркестанское ведомости. 1875 г. 26 август. – С. 110–111; Казбеков Ю. Праздник в Зенги-Ата. // Туркестанские ведомости. – 1878. – №34. – С. 57; Галий Аскар Казинин. Айша Биби. // Туркестанские ведомости. – 1904. – №37. – С. 168.
9. Остатки языческих обычаев среди туземцов. // Туркестанский сборник. Т. 463. – Ташкент, 1897. – С. 17–19; Сборник по материалах по мусульманству. // Туркестанский сборник. Т. 563. – Ташкент, 1897. – С. 1–15.
10. Баземъ въ Занге-ате. // Туркестанский сборник. 1873. Т. 83. – С. 197.